

УДК 336. 717

Довгань Ж. М.,*кандидат економічних наук, доцент ТНЕУ, кафедра банківського менеджменту та обліку*

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розкрито тенденції розвитку вітчизняних банків на сучасному етапі. Виявлено основні проблеми фінансової стійкості банківських установ України в умовах подолання кризових явищ в економіці. Розроблено рекомендації з питань підвищення ефективності забезпечення фінансової стійкості банківської системи в посткризовий період.

Ключові слова: банківські установи, фінансова стійкість, кризові явища, ліквідність, капіталізація, ризик-менеджмент.

Раскрыты тенденции развития отечественных банков. Выявлены основные проблемы финансовой устойчивости банковских учреждений Украины в условиях преодоления кризисных явлений в экономике. Разработаны рекомендации по вопросам повышения эффективности обеспечения финансовой устойчивости банковской системы в посткризисный период.

Ключевые слова: банковские учреждения, финансовая устойчивость, кризисные явления, ликвидность, капитализация, риск-менеджмент.

The basic trends in domestic banks. The main problems of financial stability of banking institutions in Ukraine in overcoming the crisis in the economy. The recommendations on improving the effectiveness of the financial soundness of the banking system in post-crisis period.

Keywords: financial institutions, financial stability, crisis, liquidity, capitalization, risk management.

Постановка проблеми. Стабільний розвиток економіки, у тому числі її важливої ланки – банківської системи, є ключовою проблемою сьогодення. Саме слабкість системи забезпечення стійкого і стабільного розвитку, відсутність конструктивних методів захисту банківської діяльності від внутрішніх та зовнішніх загроз зумовлюють нестабільність банківського сектору. Це повною мірою продемонструвала світова економічна криза 2008 року, коли банківська система України зіштовхнулася з низкою серйозних викликів, що вимагали адекватної і скоординованої відповіді.

Основними проявами кризи на міжнародному фінансовому ринку стали:

- різке зменшення банківської ліквідності;

- банкрутства інвестиційних банків;
- зниження провідних фондових індексів, зростання волатильності;
- погіршення якості банківських активів, в першу чергу іпотечних цінних паперів.

Вітчизняні банки за період із початку настання гострої фази світової економічної кризи також пережили різке зменшення ліквідності, закриття ринків міжнародного капіталу, відтік коштів вкладників, значне зростання простроченої заборгованості за кредитами, погіршення показників капіталізації банків. Тому однією із найбільш важливих умов розвитку вітчизняної економіки є формування стабільної банківської системи. Успішне ж функціонування банківської системи загалом залежить від фінансової стійкості кожного окремого банку, його здатності протидіяти негативним чинникам та динамічно розвиватися.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Необхідно зазначити, що питання сутності фінансової стійкості банків були предметом серйозних наукових досліджень і розглядалися в роботах вітчизняних та закордонних учених-економістів: Г. Азаренкової, О. Барановського, О. Васюренка, О. Дзюблока, Дж. Доллан, Є. Жукова, І. Івасіва, В. Кочеткова, О. Лаврушина, А. Мороза, М. Олсен, Л. Примостки, Е. Ріда, П. Роуза, В. Усоскіна та інших. Визначаючи теоретичну та практичну цінність вказаних досліджень, певне коло теоретичних та методичних питань з обраної проблематики все ж таки потребує подальшого розвитку. Зокрема потребують доопрацювання наукові пропозиції, що можуть бути реально застосовані на практиці стосовно оцінки фінансової стійкості, а також шляхи зміцнення фінансової стійкості банку в умовах подолання кризових явищ у банківській системі.

У зв'язку з цим існує необхідність розробки і використання нових концепцій, методологічних та методичних підходів до вивчення методів оцінювання та умов забезпечення фінансової стійкості банківських установ, які б забезпечили підтримку необхідного рівня ліквідності банківської системи та її стабільну роботу.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у розробці методичних підходів і практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення оцінки та покращення стабільності функціонування вітчизняних комерційних банків, зокрема їх фінансової стійкості.

Виклад основного матеріалу. Фінансова стійкість банківської установи являє собою комплексний показник, який відображає ступінь надійності банку щодо зовнішніх впливів. Він включає в себе оцінку наступних характеристик стану банку як елемента банківської системи: структури капіталу і його достатності для покриття ризиків, рівня ліквідності балансу, структури і якості активів, політики управління ризиками.

У процесі аналізу фінансової стійкості банку важливо враховувати такі грошові потоки, що впливають на ефективність роботи банку:

- одержання процентних доходів за всіма видами банківських активів;
- зміна ринкової вартості портфелів цінних паперів;
- виплата відсотків за залученими ресурсами;
- чистий притік (відтік) нових ресурсів (власного капіталу і залучених коштів);
- зміна вартості активів, викликана необхідністю їх позаплановою реалізацією для виконання поточних зобов'язань чи переказу грошових коштів в інші види вкладень.

Першим кроком, що дозволяє визначити рівень фінансової стійкості банку, є аналіз структури активів і пасивів банку (табл. 1).

Активи банківської системи за 2010 р. зросли на 7,8% і досягнули рівня 942 млрд грн. Найбільше зростання у 2010 р. має балансова вартість цінних паперів (+135,7%). Балансова вартість кредитного портфелю зменшилась на 1,3% до 610,9 млрд. грн. протягом 2010 року. Частка кредитів у сукупних активах знизилась протягом розглянутого періоду і на кінець 2010 року становила 64,8%, у той же час як на початок року – 70,9%.

Таблиця 1

Основні показники діяльності банків України (складено на основі [5])

Назва показника	01.01. 2006 р.	01.01. 2007 р.	01.01. 2008 р.	01.01. 2009 р.	01.01. 2010 р.	01.01. 2011 р.
Загальні активи, млрд. грн.	223	353	619	973	880	942
Кредитний портфель, млрд. грн., у тому числі:	156	269	485	792	747	755
кредити, що надані суб'єктам господарської діяльності	125	167	276	472	474	508
кредити, надані фізичним особам	68	77	153	268	222	186
Прострочена заборгованість за кредитами, млрд. грн.	3,4	4,5	6,4	18	85	84
Питома вага в кредитному портфелі, %	2,1	2,6	1,3	2,3	9,4	11,1
Вкладення в цінні папери, млрд. грн.	11	14	28	40	39	83
Власний капітал, млрд. грн.	25,4	42,5	69,5	119	115	138
Зобов'язання, млрд. грн.	188	297	529	806	765	804
Доходи, млрд. грн.	41	68	122	131	143	137

Витрати, млрд. грн.	37	61	115	130	181	150
Результат діяльності, млн. грн.	4	6	7	-38	-13	-5
Рентабельність активів, %	1.31	1.61	1.50	1.03	-4,38	-0,01
Рентабельність капіталу, %	10.39	13.52	12.67	8.51	-32,52	-0,04

При здійсненні аналізу активів важливо враховувати той момент, що частка працюючих активів у балансі банку має становити не менше 50%. Якщо банк має значну частку "поганих" активів, то це призводить до зниження віддачі активів і втрати ліквідності. Окрім цього, слід враховувати співвідношення основних видів працюючих активів: кредитів і цінних паперів. При цьому частка кредитів у портфелі активів банку не має перевищувати 60-65% валюти балансу, а частка цінних паперів має становити 20-25%. Разом з тим, якщо навіть сукупний обсяг кредитного портфеля задовольняє вказаному обмеженню, але в ньому в основному є кредити одного виду, то активи не можна вважати достатньо диверсифікованими.

Низька якість активів вітчизняних банків в 2009-2010рр. пояснюється високим рівнем проблемних кредитів. Так, за оцінками рейтингового агентства "Moody's", частка проблемних кредитів (прострочені кредити плюс реструктуровані кредити) на кінець 2010 року сягнули близько 40% від загального обсягу виданих кредитів, що є наслідком швидкого зростання кредитування одночасно зі слабкими стандартами андеррайтингу в докризовий період. Ситуація погіршилась через значне падіння ВВП України в 2009 році і знецінення більш ніж на 60% національної валюти України в період кризи, що стало причиною зростання більш, ніж на 50% навантаження по обслуговуванню боргу для позичальників, які отримали кредит в іноземній валюті [6].

Ресурсна база українських банків покращилась завдяки зростанню депозитів, в результаті депозитна база відновила до свого посткризового рівня. За 2010 рік зобов'язання банків зросли на 19,6 млрд. грн. і на 01. 01. 2011 року становили 804,4 млрд. грн. При цьому зростання коштів клієнтів банків сягнуло 89,6 млрд. грн. Депозитний портфель банків за підсумками 2010р. збільшився на 25,6% [5].

На кінець 2010 року сукупний розмір власного капіталу становив 137,73 млрд. грн., що на 8,1 млрд. грн. менше, ніж статутний капітал, що пояснюється збитковістю банків за підсумками 2009 і 2010 років. У цілому за 2010 рік розмір власного капіталу виріс на 17,5 млрд. грн. (чи на 14,5%) у порівнянні з 2009 роком. Слід зазначити, що збільшення обсягу статутного капіталу банків з початку року становило 26,67 млрд. грн. (на 22,4%) [6].

Що стосується фінансових результатів діяльності банків, то збитки віт-

чизняної банківської системи у 2010 році істотно знизилась у порівнянні з 2009 роком. Так, якщо за 2009 рік банки мали 34 млрд. грн. збитків, то за підсумками 2010 року – вже 13 млрд. грн. Окрім цього, лише 5 банків мали від’ємний фінансовий результат, що пов’язано з тим, що банки формували резерви під погані кредити (сукупний обсяг резервів за кредитними операціями становив 140 млрд. грн.) [6].

На початок 2011 р. банківська система України характеризується надлишковою ліквідністю, що пояснюється низькими темпами збільшення розмірів кредитного портфеля і значними темпами зростання грошових коштів. Тобто вітчизняні банки мають значно більші, ніж до кризи, “подушки” ліквідності, які дозволять їм легше подолати будь-які ринкові потрясіння. Разом з тим, банківська система України залишається схильною до відтоку депозитів через низький рівень довіри вкладників. Саме тому як і прогноз по банківській системі України, так і рейтинги депозитів у національній валюті та рейтинги самостійної фінансової стійкості більшості вітчизняних банків мають прогноз “негативний”.

Таким чином, у 2009-2010 рр. вітчизняний банківський сектор функціонував в умовах глобальної кризи, яка продовжувала здійснювати негативний вплив на динаміку виробництва, фінансовий стан підприємств більшості галузей економіки, безробіття, бізнес кредитних організацій і динаміку основних показників їх діяльності. Одночасно основною характеристикою комерційної діяльності кредитних установ стало зростання консерватизму при видачі нових кредитів і значні відрахування в резерви у зв’язку зі зниженням якості активів. На цьому фоні знизилась рентабельність банківського бізнесу.

Фінансова криза виявила також низку серйозних внутрішніх проблем, подолання яких дасть змогу швидше повернутися до стандартного режиму функціонування банків. Серед цих проблем слід виділити такі:

- у більшості випадків незадовільний стан корпоративного управління банками і, як наслідок, слабкі системи управління ризиками;
- агресивна комерційна політика менеджменту і власників банків у гонитві за прибутками або ж часткою ринку, однак на шкоду фінансовій стійкості банківських установ;
- значне використання банками маніпуляційних схем, які призвели до істотної недостовірності обліку та звітності, з метою приховування реальної ситуації із рівнем ризиків, тобто непрозорість діяльності для наглядових органів;
- недостатній рівень відповідальності власників і топ-менеджерів за прийняті рішення, а також за транспарентність діяльності та за якість інформації про фінансовий стан банків.

Разом з тим, протягом 2010 року, як зазначалось вище, намітилися ознаки стабілізації ситуації в реальному секторі економіки, спостерігається послідовне сповільнення темпів приросту простроченої заборгованості.

Однак, очевидно, що посткризове відновлення економіки багато в чому залежатиме від ефективної взаємодії банківського сектора з підприємствами, організаціями та населенням, насамперед, з відновлення кредитування. При цьому банкам необхідно винести уроки з кризи, уточнити реалізовані бізнес-моделі та забезпечити якісне управління ризиками.

Проблемами фінансової стійкості українського банківського сектору залишаються недостатня капіталізація банківської системи для реалізації завдань щодо економічного зростання та обмежена ліквідність.

Скорочення капіталу кредитних установ породжує негативні наслідки як для самої банківської системи, так і для економіки в цілому. Враховуючи, що власний капітал повинен демпфувати різницю між активами і пасивами за строками, то в умовах переважання короткострокових пасивів і без наявності достатнього рівня власного капіталу банки не можуть здійснювати вкладення коштів у середньо-і довгострокові проекти.

У зв'язку з цим, необхідно проводити рекапіталізацію українських банків, яка має здійснюватися відповідно до комплексної програми рекапіталізації вітчизняної банківської системи. Ця програма має містити чіткі та ясні критерії відбору банків для підтримки та принципи прийняття таких рішень, вказувати джерела засобів фінансування, реструктуризації та списання боргів, відновлення капіталів банків. Необхідність подібної Програми продиктована тим, що банківську систему неможливо відновити разовим вливанням коштів. Потрібен комплекс заходів, що включає обов'язкове посилення банківського нагляду, транспарентні правила доступу до коштів зі сторони банків.

До чинників, що негативно впливають на загальний рівень ліквідності вітчизняної банківської системи, слід віднести:

- сильна залежність від оптових джерел запозичення, які різко скоротилися на фоні кризи на зовнішньому ринку;
- значна концентрація банківських кредитних портфельів і доходів у відносно невеликого числа окремих контрагентів;
- перерозподіл депозитів населення на користь великих банків може негативно позначитися на фінансовій стійкості малих і середніх банків;
- можливість повторення кризових ситуацій у новій формі.

Одним із результатів фінансової кризи стало абсолютне зниження масштабів діяльності українських банків. Під впливом зміни макроекономічних умов, банківські установи були поставлені перед необхідністю ринкового репозиціонування, перебудови бізнес-моделей, а також коригування політик у галузі управління ризиками. Процес адаптації до змін макросередовища був утруднений тим, що банки змушені були концентруватися на зниженні збитків від проблемних активів, уникнення розривів ліквідної позиції, що виникли в результаті кризи. З появою приблизно з середини 2009 року перших ознак відновлення вітчизняної економіки намітився перелом зазначеної тенденції. Незважаючи на те, що криза зро-

била негативний вплив на всі банківські установи, значна частина з них зуміла адаптуватися до несприятливих зовнішніх умов діяльності. У зв'язку з цим перехід від стратегій виживання до стратегій зростання і розвитку, пов'язаний з уточненням свого позиціонування на різних сегментах ринку банківських послуг, передбачає розробку нових бізнес-моделей і продуктових ліній, врахування нових вимог наглядових органів і конкурентного середовища.

Висновки. Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, на наш погляд, необхідно виділити такі аспекти підвищення фінансової стійкості вітчизняних банків:

- зміцнення співробітництва із підприємствами, що дозволить мінімізувати вплив зовнішніх структурно-функціональних ризиків, підвищити престиж та довіру до банків. З цією метою необхідно удосконалити розрахункові технології, диверсифікацію клієнтської бази за галузевою приналежністю. Варто також розвивати банківське кредитування реального сектору економіки, у тому числі за рахунок нових платоспроможних позичальників;

- формування механізмів, які забезпечують захист банківських депозитів від інфляції та нестабільності на світовому фінансовому ринку, конкурентоспроможних депозитних продуктів, удосконалення системи платежів і грошових переказів, формування асортименту продуктового ряду пайових інвестицій, дорогоцінних металів та інших фінансових інструментів, які дозволяють банку мінімізувати строкові ризики ліквідності за пасивними операціями;

- диверсифікація кредитного портфеля за строками і галузевою приналежністю позичальників дозволяє подолати результативно-детерміновані ризики ліквідності та страхувати зовнішні структурно-функціональні ризики активних операцій;

- освоєння нових інформаційних продуктів, впровадження прогресивних технологічних прийомів банківського менеджменту сприяє попередженню технічних ризиків;

- підвищення ступеня прозорості діяльності вітчизняних банківських установ для органів нагляду, включаючи оцінку прозорості структури власності, приділяючи особливу увагу питанням достовірності обліку та звітності, у тому числі консолідованої.

Окрім цього, банки повинні розробити стратегії посткризового розвитку, передбачивши адекватні системи управління ризиками, прибутковістю, ліквідністю, капіталом. Банки повинні постійно реалізовувати заходи щодо підвищення капіталізації за рахунок коштів існуючих та нових учасників.

Комплексний підхід до врахування всіх запропонованих аспектів діяльності банківських установ дозволить ефективно попередити симптоми банківських криз і підвищити фінансову стійкість та конкурентоспроможність на ринку банківських послуг.

Література:

1. Азаренкова Г. М. Новий підхід до визначення оцінки фінансової стабільності розвитку банку / Г. М. Азаренкова, О. Г. Головка // Вісник НБУ. – 2009. – № 9. – С. 18–21.
2. Головка О. Г. Стабільність та нестабільність у розвитку банків: аналіз та оцінка // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – Київ, 2010. – № 1 (7) березень 2010. – С. 165–170.
3. Дзюблюк О. В., Михайлюк Р. В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи: монографія / Тернопіль: ТЗОВ "Терно-граф", 2009. – 316 с.
4. Кочетков В. М. Забезпечення фінансової стійкості сучасного комерційного банку: теоретико-методологічні аспекти : монографія / В. М. Кочетков – К. : КНЕУ, 2002. – 238 с.
5. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_Supervision/dynamics.htm.
- Офіційний сайт Асоціації українських банків. – Режим доступу: <http://www.aub.com.ua>.
6. Примостка Л. Методика аналізу фінансової стійкості банку за допомогою динамічного нормативу // Вісник НБУ. – 2002. – № 10. – С. 40-44.
7. Роуз П. С. Банковский менеджмент / П. С. Роуз ; пер. с англ. М. В. Белова. – [2-е изд.]. – М. : Дело Лтд, 1995. – 768 с.
8. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Джозеф Синки-мл.; пер. с англ. А. Левинзон. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1018 с.